

Prozni izraz na rumun- skom jeziku u nas

radu flora

Govoriti o jednom književnom izrazu znači imati već na raspolaganju određene književne priloge koji, sami po sebi, nešto znače, kvantitativno, a i kvalitativno. A to je slučaj s proznim izrazom na rumunskom jeziku u nas. Sama činjenica da smo zakoračili u roman, kao, svakako, najkompleksniju književnu vrstu, upravo to kazuje. A njih ima već više od desetak. Nešto nam je manja pripovedačka delatnost u užem smislu, u kraćim književnim rodovima (noveli, pripovetci, crtici): svega sedam objavljenih zbirki (od kojih u pet ima pripovedaka u pravom smislu reči). Međutim, naši su ih pisci objavljivali, i to vrlo obilato (čak su skoro svi romansijeri upravo ovima i počeli svoj književni rad) u periodičnim publikacijama (u dečijem listu »Bucuria copiilor« prozu za taj uzrast, te u časopisu »Lumina« prozu s određenim književnim pretenzijama).

No ipak, istini za volju, valja priznati da je prozni izraz u nas — bar po kvantitetu — nekako zaostao iza pesničkog izraza (u kojem već imamo dve antologije u srpskohrvatskom prevodu). Poezija je, na kraju krajeva, dostupnija i komunikativnija, te joj se stvaraoci spontanije i lakše obraćaju. To je slučaj i u širim razmerama, a ne samo u nas. Najzad, postoje i književne vrste pojedinih uzrasta, te su skoro svi prozaisti počeli kao pesnici (u mladosti su nekako svi pesnici), a neki su se kasnije definitivno opredelili za prozu (ima, doduše, još uvek i onih koji su verni poeziji, a biće da ih ima najviše onih koji pišu uporedo i poeziju i prozu).

Možemo još reći i to da je književnost na rumunskom jeziku u Vojvodini nabujala tek u posleratnom periodu, kada su stvorene sve mogućnosti, političke, socijalne i, recimo, umetničke, za njeno bitisanje. Ono što je postojalo u predratnom periodu, možemo reći da su to tek skoro dački pokušaji pisanja pod dojmom klasika ili, ponekad, u maniru nekog poznatog savremenog književnog stvaraoca na rumunskom jeziku. A u još ranijim periodima, za vreme dvojne K. u. K. monarhije, može se zabeležiti tek poneki zalutali književni usamljeni strelac, poput klerikalnog profesora i protojereja vršačkog Nikolaja Tinku Velje, negde iza sredine prošloga veka, koji peva sebe radi, u za nas davno prevaziđenom maniru. Interesantno da je i onda bilo, onoliko koliko je bilo, više poezije nego proze. Ali neki ambiciozni mladić, kao Viorel Broșteanu, pokušava, sa svojih 17 godina, negde u drugoj deceniji posle prvog svetskog rata, neke prodore u prozu. Takođe neki ambiciozni srednoškolar, kao T. Ramnjanu objavljuje, pred sam drugi svetski rat, u jedinom glasilu na rumunskom jeziku, listu »Nădejdea« (izlazio u Vršcu), ono što on sam tituliše »fragmentom romana«. No to, sve u svemu, daleko je od toga da čini neku književnost, tek možda književnu reč.

Posle oslobođenja, u novim uslovima i s novim poletom, oko novopokrenutog lista »Libertatea« (prvi broj izlazi 27. maja 1945. godine), u aprilu 1956. godine, javlja se prvo književno glasilu na rumunskom jeziku: »Libertatea literară« (književni dodatak), a u avgustu iste godine, posle jedne književne večeri, u Kuštilju, kod Vršca, osniva se Književni krug »Lumina«, koji će biti prvo organizaciono jezgro novog književnog pokreta. Na godišnjoj skupštini ovog književnog kruga, januara naredne, 1947. godine, rešava se da dotadašnji književni podlistak preraste u poseban

časopis, »Lumina«, koji otada pa do danas izlazi neprekidno i u kojem su debitovali svi naši kasniji književni radnici bez izuzetka. Te 1947. godine pojavljuju se i prve zbirke pesama (M. Avramesku, J. Balan i R. Flora), a naredne, 1948. godine, dva posebna štampana pozorišna pokušaja (M. Avramesku, N. Polverežan). Otada pa do danas odštampano je na stotine književnih priloga (preko stotinu autora), sa oko 80 posebno odštampanih književnih dela (u poslednje vreme sve više i u prevodima na druge jezike). Da bi ovi podaci dobili što više reljefa, možemo, upoređenja radi, navesti da je u celokupnom međuratnom periodu štampana jedna jedina zbirka poezije.

Razume se da ostvareni kvantitet ne znači uvek i odgovarajući kvalitet, mada je prvi premisa za ovo drugo. A jasno je da se može pojaviti jedna zbirka koja će označiti prekretnicu u celokupnom daljem razvoju, a da se za duži vremenski period javljaju stereotipna ostvarenja. Niti to znači da su uvek štampane najbolje stvari. Međutim, očigledno je da je, skoro tri decenije, postojao jedan vid stimulisanja književne produkcije. To su bili književni konkursi (anonimni, svakako), koji su, bez obzira na kriterijume i bez obzira na sastav žirija, u svim prilikama, na neki način, bili neka vrsta selekcije, pa makar i one toliko rigorozne. Književni konkursi su, najpre, bili objavljeni za kraće književne sastave, a kasnije i za čitave zbirke (konkretno, počevši s 1968. godinom, oni su imali u svojim propozicijama gotove rukopisne zbirke pesama ili proze; otvarani su i za dramska ostvarenja, pa čak i za kritiku, ali ovakvih rukopisa nije, na žalost, bilo). Sada se već govori o tome da se književne nagrade (ne više stimulatívni konkursi) daju unatrag, za objavljena književna dela, pa makar se one i ne dodeljivale svake godine, što je već kvalitativni kriterijum.

No ipak, jedna je stvar zasmetala ne samo prozi, nego i književnom izrazu uopšte na rumunskom u nas (kao što bi i svakom drugom, bilo gde), a to je nedostatak kritike i kritičke reči, bar one autoritativno izrečene, ili bar one koja bi književni izraz pratila u stopu. To ne znači da se u nas nije pisalo o knjigama i književnim pojavama. Jeste i čak, rekli bismo, poprilično; čak imamo i dva globalna prikaza književne reči, neku vrstu retrospektive od 1945. godine (pa čak i dalje) do danas, i to na rumunskom i na srpskohrvatskom. Bilo je, dalje, novinske kritike, pa li one po časopisima (u poslednje vreme, pored »Lumine«, prikaze izdavačke delatnosti u nas daju sve više i »Anali Društva za rumunski jezik u SAP Vojvodini«, koji se štampaju, kao godišnjak, od 1969. godine). Međutim, kritičara koji bi se bavili, stručno, samo ovim vidom sagledavanja književnih ostvarenja, skoro da i nije bilo; tek, do sada nije štampana nijedna jedina zbirka kritike posebno, a i to je, samo po sebi, indikativno, pa bilo to i u negativnom smislu reči. Ovde, svakako, najmanje mislimo na neku pedagošku ulogu kritike koja bi književni pokret usmeravala, već svakako na onu koja bi ga bar pratila. Tako da nam se često dešava da i nakon godinu dana od izlaska neke knjige iz štampe nemamo autoritativno izrečene kritičke misli o njoj. Ili, ako se ona štampa na drugom jeziku, onda se kritika i pojavi, ali najčešće začinjena nužnim komplimentima i shvatljivim razumevanjem za književnu reč na rumunskom jeziku u nas. A ova, jasno, ne može da pomogne književnom izrazu da bude bolji. To isto važi i za kritike (dosta retke) naših izdanja koje se pojavljuju u književnim publikacijama u susednoj Rumuniji, koje takođe pate od izdašnosti u pozitivnim ocenama.

No, mimo svega toga, prozna reč naših pisaca se i dalje objavljivala i oglašavala, u nekim periodima glasnije i jasnije, u drugim, pak, tiše i neosetnije. Razume se da nećemo i ne možemo ni mi ovde dati neki kritički sud o proznom izrazu u nas. Naše je da damo njegov pregled, izražajnu mnogolikost i tematsko raslojavanje. Jer, u svakom slučaju, lakše je — a i sigurnije, kada su već neki sudovi izrečeni — dati ocenu o pokojnim piscima, a komplikovanije i odgovornije to isto uraditi kada je reč o živim piscima (ovde, jasno, mislimo na antologijske tekstove, koji su na neki način, hendikepirani ovom činjenicom). Najzad, ovde se radi i o književnom opusu pisaca koji je još u toku, a kod nekih mlađih razvojni luk svakako da nije ni izdaleka definitivno oformljen (imamo čak i nekoliko imena ljudi koji su debitovali jednom jedinom zbirkom proze ili, još bolje, u njoj se okušali i prešli na poeziju ili druge vidove stvaralaštva).

Međutim, ono što možemo, i što ćemo i uraditi, to je da ćemo dati izvesno raslojavanje i kategoriziranje književnih pojava, prema nekolikim kriterijumima. Najpre bismo dali mali uvid u tematske okvire naših pisaca u raznim etapama. I, da ne preudiciramo stvari, videćemo tu pomalo neku jednosmernost: skoro isključivu orijentaciju prema selu i ruralnoj tematici. To je, s jedne strane, diktirano skoro isključivim seoskim poreklom naših pisaca, a, s druge strane, još uvek predominantno prisutnim seoskim aspektom življenja pripadnika rumunske nacionalnosti u jugoslovenskom Banatu (jer je, u stvari, ovo teritorijalni okvir života rumunske nacionalnosti ovde, mada, gdegdje, ima i motiva egzotične inspiracije ili takvih koji očigledno nisu vezani za neku geografsku oblast). Drugi vid pristupa ovom pitanju, u jednom ovakvom okvirnom prikazu, bio bi usredsređen na literarni tretman, na pristup književnoj materiji i njenoj obradi. A ovo je, smatramo, kada se radi o proznom izrazu, kudikamo jednostavnije nego ako bi se radilo u puno puta neuhvatljivoj niti poezije i njenog virtuoznog izraza. To je ne samo posebna vizija proze i proznog izraza, već i konkretan pristup ovoj. A možemo reći da postoji i ovde neka određena jednosmernost i jednolikost, da se uglavnom piše u tradicionalističkom ruhu i du-

hu, i da tek ponegde imamo i neka posebna rešenja (ne bismo smeli baš reći originalna, jer se u jednom širem književnom kontekstu prototip ipak može naći). I, najzad, treći vid pod kojim bismo mogli sagledati, okvirno, književni izraz na rumunskom jeziku u nas, to je onaj individualni, prema posebnim piscima, što bi već iziskivalo i određeni stilski pristup i, samim tim, tekstualno posmatranje na originalu. I ovaj pristup ima svojih privlačnosti, ali ujedno i svojih zamki. On iziskuje manje—više formirane pisce, kojima bi se mogao odrediti razvojni luk ili stilske prefiguracije.

* * *

Sa tačke gledišta tematike, proza na rumunskom jeziku u nas orijentisana je skoro isključivo na ruralnu tematiku. Jedino se poezija, u velikoj meri, oslobodila ove tematske, rekli bismo, isključivosti (tu čak imamo i lepih primera apstraktno ili čak hermetičke poezije, ili one s izrazito gradskim motivima). Proza, ne da robuje tradiciji, već je više upućena na životnu realnost i na prilike pod kojima je rumunski živalj bitisao u staroj Jugoslaviji, te za vreme rata, vezan skoro stoprocentno za selo. Ono malo intelektualaca ili poluintelektualaca kojih je bilo (popovi, učitelji, opštinski službenici), životarilo je, u tim istim uslovima, uz seljake. Da napomenemo samo da Rumuni na ovom području od 1918. do 1934. nemaju ni osnovnih škola na svome jeziku, da tek od školske 1934/35. godine dobijaju i odeljenja na svom jeziku u nižem obrazovanju, a iste godine se otvara, u Vršcu, rumunsko odeljenje u nižoj gimnaziji i u ondašnjoj učiteljskoj školi. Tako se tek u četvrtoj deceniji stvara buduća rumunska inteligencija (malo njih koji bi zalutali u srednje i više škole na srpskohrvatskom jeziku, mogli su se izbrojati na prste, a to su bili budući advokati, poneki lekar, veterinar ili farmaceut, još uvek vezani za seosku sredinu ili, ako su išli u grad, malo su za kulturu na rumunskom jeziku ovde značili; drugi sloj buduće inteligencije stvarao se preko granice, u školama u Rumuniji, ali se najviše njih nije ni vraćalo ovamo). Ogledalo takvog stanja jeste i jedini nedeljni list na rumunskom jeziku »Nădejdea« (1927. i dalje, u Vršcu; drugi listovi su

bili vrlo kratkog veka i pokretani su, uglavnom, privatnom inicijativom ili privatnim sredstvima), na svega četiri strane i na vrlo niskom, čak i novinarskom, nivou. Ovaj list je štampao i godišnje kalendare, sličnog profila, s velikim rečima i sitnim kulturnološkim zbivanjima. Ogladavanje ovakvog stanja može se videti u romanu Miu Mardineanu *Devojka sa začuđenim očima*, a situacija u tzv. Rumunskom internatu (za đake Rumune, iz odeljenja srednjih škola u Vršcu, posle 1935) u romanu Radu Flore *Kada dođe proleće*.

Hronološki, seoska tematika se u proznom izrazu o kojem govorimo razvrstava u sve periode, međuratni, ratni i, nešto manje, poratni period (tek je Simion Draguca, u nekim svojim proznim skicama, pokušao da evocira i negdašnje hajduke, Rumune, iz vremena dvojne monarhije i »grofovskih« zamkova koje su ovi pljačkali; inače, list *Libertatea* je, negde oko 1960. godine, štampao, u feljtonu, roman rumunskog pisca Damjana Izvernicanua o hajduku Adamu Njamcu Dumii). Sve ove hronološke faze, predratnu, okupacijsku i onu posle oslobođenja, možda najbolje odražava zbirka crtica i pripovedaka Jona Markovičana *Takva im je bila sudbina*, s humorističkim, ponegde i s grotesknim elementima. Socijalna previranja na selu u predratnom periodu, s elementima erotike, daće magistratno i Jon Balan u svojim trima zbirkama kraćih i dužih pripovedaka (ima nekih koje su i cikličke i, prema tome, prave novele). Rane ženidbe kod Rumuna (tzv. kaparisanje još u 14. ili 15. godini, a ženidbe u 15. ili 16) obradiće Mihaj Avramesku u svom romanu *Slomljena mladost*. Socijalne elemente — puno puta u crno-belom kontrastu (pisane 50-tih godina) — daće Trajan Doban. Iz humorističkoga ugla sagledaće ih, u nekoliko navrata, Teodor Sandru, a grotesknu, klošmerlovsku sliku preratnog rumunskog sela daće Petru Dimča i Todor Krecu u romanu *Prečka derma*. Okupacijsku tematiku obradiće i Jon Balan (recimo, kratka priča *Drva za Kulturbund*) i Mihaj Avramesku (roman *Poruka*), Trajan Doban i drugi. Nekako smo najviše ostali dužni tematici našeg vremena. Novi oblici života na selu, novi odnosi, nova situacija, još nisu našli vrsnog pripovedača. Nekako poslednja prozna zbirka Jona Balana *Ninalb* (ime glavne ličnosti) za sada najbolje reprezentuje ovu tematiku.

Tema o intelektualcu vezana je takođe prvenstveno za selo, dok je grad u kontekstu. To su seoski učitelji, sveštenici i drugi službenici. Budući intelektualac, poreklom sa sela i pripremajući se uglavnom za neko zanimanje na selu, oseća se otuđenim, poglavito ako još mora ostati u gradu. Tu su, najpre, seoski učitelji (poput Mihaja Kampeanu iz romana *Zamka ili Vrtlog* Radu Flore), sitni službenici—praktikanti koje proganja žandarmarija zbog njihovih političkih ubeđenja, sveštenici koji prihvataju euforiju dominantne nacionalističke propagande (svih boja, bilo da su rumunski, srpski ili, pak, nemački katolički sveštenici) ili imaju snage da joj se odupiru (poput Avrama Mirče iz *Vrtloga*), seoski beležnici prorežimski nastrojani, advokati—političari, lekari i dr. Tu je posle čitava plejada profesora (bilo da su Rumuni ili da to nisu) koji dolaze u kontakt s rumunskom decom u procesu nastave (kao u Mardineanovoj *Devojci za začuđenim očima*); ima i profesorskih etičkih dilema koje skicira, pomalo autobiografski, Jon Balan u nekim svojim pripovetkama. Ipak, novi, savremeni intelektualac, sa svojim problemima, ostao je još uvek nepoznanica našeg proznog izraza (moramo još jednom konstatovati da se ovaj izražava u stihu, ne u prozi).

Međutim, urbana sredina prisutna je, na svoj način, kroz intelektualističke romane Slavka Almažana (*Noć od hartije*) i Koste Toadera (*Nedelja*), u kojima je, na svojstven način, prikazan gradski život, njegov ritam, njegove psihoze i, opet na jedinstven način, njegove stranputice i dileme. Razume se da u ovima nemamo preciznog odslikavanja gradskog života, ali je tu prisutna određena sugestivna atmosfera, daleko od svake patrijarhalnosti ili uklještenosti u bilo kakvu tradiciju. Čak i sama sadržajna neodređenost u ovima jeste svet i specifičnost za sebe.

Kroz *Krokije* Feličije Marine-Munteanu prikazana nam je posebna senzibilnost i posebna prozna vrsta, s poetskim elementima, rekli bismo, u jednom atemporalnom smislu i izvan svake lokacije, seoske ili gradske. To su poetski doživljaji, ili bar tako prikazani, koji odražavaju i posebnu senzibilnost ženske duše, u procesu između erotike i materinskih ili filijalnih osećanja. Teško bi bilo reći da je to »ženska« proza, jer smatramo da takva ni ne postoji; postoji samo književno delo koje to jeste ili nije.

Najzad, imamo i posebnu proznu vrstu, nazvali bismo je ratničko-memoarskom, a mislimo, svakako, na pomalo shematični i anegdottični, te dokumentarni ratni dnevnik Simiona Draguce *Poslednji dani borbe* (kasnije autor pokušava da piše i pripovetke u pravom smislu reči, kao, na primer, *Pržolova snaha*).

* * *

Razume se da je teško, skoro nemoguće, u okviru jednog srazmerno ograničenog književnog izraza, kao što je naš na rumunskom jeziku u Vojvodini (mislimo na mali broj stvaralaca i čitalaca na ovom jeziku), raspravljati o nekim književnim usmerenjima ili pravcima. Pre bi se moglo govoriti o nekim afinitetima prema rumunskoj, prvenstveno klasičnoj, odnosno savremenoj jugoslovenskoj književnosti. Razume se da se ne radi ovde

ni o kakvim gotovim ili preuzetim manirima, ili književnom tretmanu, već možda više o određenom stilu kazivanja. Ovdje se, u manjoj mjeri — mada imamo i toga — radi o nekom kakvom — takvom ugledanju na neka književna kazivanja ako ne u svet-skoj, a ono bar u evropskoj književnosti (i ako ne uzetih nepo-sredno, a ono bar preko nekih posrednika, više u srpskohrvat-skom nego u rumunskom jezičkom domenu.)

Najveći deo priloga u prozi o kojoj govorimo pisan je u realističkom maniru. Tu mislimo na većito prisutni realizam, odvajkada pa do naših dana, a ne, recimo, na onaj književnois-torijski, balzakovskog ili drugog tipa. Negde sam skoro proči-tao apodiktički sud jednog našeg savremenog kritičara koji kaže da pisati danas u tolstojevskom epskom dahu i zamahu (slu-čajno se citira i *Rat i mir*, u kontekstu), da je ne samo prevazi-đeno, već i — rezonuje domaći kritičar — antiestetski. Mimo sveg njegovog čuđenja i usklika, potpisani bi rado hteo (kad bi samo mogao, razume se) pisati bar pomalo tolstojevski (inače bi to značilo negirati i jednog Solohova, ili mnoge druge značajne savremene pisce velikog epskog zahvata i talenta, kao, recimo, Marina Predu ili Zahariju Stankua, od savremenih rumunskih pisaca, velikog epskog daha i s cikličnim romanima, da ni ne govorimo o velikim imenima rumunskog međuratnog realističkog romana balzakovsko-tolstojevskog tipa, kao što su Liviu Rebre-anu, Cezar Petresku, Jonel Teodoreanu, pa i nenadmašni Mihail Sadoveanu, mada s romanima pretežno istorijskim). No, ostavi-mo na stranu velike komparacije i vratimo se našem uskom, ali plodotvornom, realizmu. Bilo je, doduše, u prvoj deceniji pos-le rata, nekog preferiranja socijalne tematike ili čak (literarnog) slikanja u tehnici crno—belo, s pomalo moralizatorskim tenden-cijama u kontekstu, ali tvrdim da ima danas u našem književ-nom izrazu i priloga dostojnih jednog nepristrasnog i, rekli bi-smo, objektivnog realizma, a koji gdegde prerasta i u neke obli-ke kritičkog realizma (već prema tretiranoj tematici); najzad, pisci uvek pomalo sude prošlosti i osuđuju je, ali je pravi pisci nikad ne negiraju. Sada, kada bismo, dalje, hteli da govorimo o raznim vrstama ili podvrstama realističke proze u nas, sigurno da bismo tu našli, razumljivo, više nijansi. Tako imamo kod ne-kih autora (Jon Balan, još više Felicija Marina-Munteanu) pri-live poetičnosti ili lirске zanesenosti, ili bar implikacije melanh-olično-sentimentalnih intonacija. S druge strane, recimo kod Jona Markovičana, imamo i prilično šaržirane realističke elemente koji idu pokatkad i do granica naturalizma.

Sigurno da ne kazujemo ništa novo ako ustvrdimo da je svaki veći epski prozni zahvat, nekad manje, nekad više, i au-tobiografski i ako pisac i ne prikazuje neposredno sebe i svoje doživljaje, a ono svakako da prikazuje svoj senzibilitet, svoje nazore i viziju o svetu i — kada se radi o većem epsko-pripove-dačkom delu — vazda je prikriven iza neke ličnosti koja govori u njegovo ime. A puno puta je to i glavna ličnost. Međutim, i izvan ove opšte postavke, imamo i nekih izrazito autobiografskih dela, i to čak i većeg zahvata. To je slučaj, recimo, s romanom *Devojka sa začuđenim očima* Miu Mardineanu, u kojem je opi-sano autorovo školovanje, u specifičnim uslovima stare Jugosla-vije. To je, donekle, slučaj — mada autor ne prikazuje izričito svoje lične doživljaje — i s romanom *Kada dode proleće* potpisa-nog.

U poslednje vreme, pod uticajem nekih naših (jugoslovens-kih) eksperimenata, a i stranih (Alen Rob-Grije), imamo i sim-patične pokušaje tzv. antiromana, tj. takvih u kojima se, prak-tično, ništa ne zbiva, ili koji bar nemaju neke određene fabule. To je slučaj s već navedenim delima u prozi Slavka Almažana ili Koste Toadera (kod ovog poslednjeg već ima nekih »događaja«, ali su oni banalni, neočekivani, ponekad i apsurdni). No, mimo neke skoro naivno-priproste sheme u koju nas autori uvlače da bi prikazali neke dileme savremenog čoveka, krije se uvek ozbilj-na pozadina koja, na svoj način, hoće da o životu prosudi.

Najzad, imamo još jednu posebnu vrstu kazivanja u našem proznom izrazu, koju praktikuje Aleksandru Kakoveanu: pribega-vanje basni i animalnom i vegetalnom svetu oko nas, da bi se na duhovit i nekonvencionalan način izreklo nešto o životu i ži-votnim uslovima u realnosti. Ovak način transponovanog, figura-tivnog načina izražavanja svakako da nije nov (njega praktikuje još Heliodor u antičkom svetu, te, recimo, mnogo kasnije u XVIII veku, u rumunskoj književnosti, Dimitrije Kantemir sa svojom *Hijeroglifskom istorijom*), ali je on svakako nov za nas i za naš književni izraz. (...)

Dakle, sve u svemu, dosta razgranata lepeza epsko-proznih ličnih izraza koji karakterišu savremenu prozu pisaca na ru-munskom jeziku u Vojvodini. Mada sažeto, dali smo, smatramo, neki uvid u ovo stvaralaštvo, ali svakako nepotpun; to su, za sada, samo stubovi koji podupiru buduću zgradu, ali je još uvek ne čine gotovom konstrukcijom. A za ovo bi svakako trebalo ići na posebna dela i, rekli bismo, na posebne pisce. No, za sada ćemo se zadovoljiti i ovim, smatrajući da smo bar malo otkri-nuli vrata u jedno novo i malo poznato područje književnog iz-raza.

(odlomak)

Groteska u pričama Ulderika Donadinija

branimir donat

U povodu pojave *Ludih priča*, kritičari su upozorili, i upo-zoravaju na neasimilirani utjecaj Matoševe novelistike.

Očigledno, Ulderiko Donadini započeo je svoju spisateljsku karijeru tamo gdje je književnost hrvatske moderne konačno odustala. Njezina zaokupljenost malom pripovjedačkom formom i estezizantnom stilizacijom, te neodređenim smještajem svojih istraživanja i ambicija između poezije i proze, stiha i naracije, u tom je trenutku pokazala svoju jalovost i demodiranost. Oba-veze za budućnost trebale su biti prebačene na veće prozne for-me i dramu. *Bijeg* Milutina Nehajeva, uza sve svoje domete i povijesno značenje, nije ispunio prazninu u onovremenoj hrvat-skoj prozi. *Isušena kaljuža* tiskana je sa četrdesetogodišnjim zaka-šnjenjem.

Sunce Matoševe ličnosti bilo je previše snažno a da bi mla-di literata našao zaštitničku sjenu u kojoj bi mogao samostalno stvarati. Međutim, odluka da nastavi pisanje pod egidom Antu-na Gustava Matoša potvrđuje pretpostavku da je Donadini svje-sno prihvaćao jedan vrlo određeni koncept literature, s jedna-kom odlučnošću s kojom je neki drugi odbacivao.

Ali dok smo o situaciji Donadinijeva proznog prvenca već govorili i smjestili ga u kontekst doba »kada je umirala hrvatska moderna«, kojeg je karikaturno oslikao Miroslav Krleža u svom mladenačkom romanu *Tri kavalira gospođice Melanije*, najbolja proza iz *Ludih priča* — *Đavao gospodina Andrije Pet-rovića*, zatim *Doktor Kvak* i *Jakov Zleb*, koje su objelodanjene mnogo kasnije, tj. 1921. i 1922, pokazuju novu i po mnogo čemu bitnu orijentaciju Ulderika Donadinija kao proznog pisca.

Naime, stilizacija s kojom se u njima susrećemo drukčije je naravi od one stilizacije do koje je dovelo slijepo oponašanje Matoševog dekorativnog simbolizma i njegove fiktionalne poeti-ke.

Istini za volju, Donadini se i dalje nalazi u ozračju Matoševe poetike (i to više u odnosu na njenu praksu negoli na teoriju), ali onog njezinog dijela koji je ostavio snažan dojam na stva-ralaštvo Janka Polića Kamova, Josipa Baričevića, Kolarića Ki-šura i Miška Radoševića, dakle onih disidenata rabbijsve škole koji su se kao pravi razmetni sinovi odmetnuli od estetizma svog duhovnog oca. Donadini ne proturječi Matošu, on s njim u te tri priče ne polemizira, međutim, koliko god se od njega udaljuje, aktualizira ga i pokazuje svu njegovu unutarnju tematsku plo-donosnu mnogostrukost. Dekorativnost i sceničnost Matoševog opisa postepeno zamjenjuje sve oštrijim isticanjem događaja, psihološkim kontrastiranjem i težnjom da traži paradoks u slici svake pojedine ljudske naravi.

Tako u prvi plan priče počinje izbijati hiperboličnost, a s njom i određena intencionalnost. Cjelokupno djelo Ulderika Do-nadinija pokazuje da nije posjedovao koherentnu sliku svijeta, bio je, to se može slobodno reći, »antiideologijski pisac«, ali u isti mah postaje očigledno da je njegova »antiideologičnost« svr-hovita, jer nas ne vodi prema otkrivanju tajni ljudskog postoj-anja, nego prema paradoksu u tom trajanju. Pisac je uvjeren da se naš svijet može shvatiti samo onda ako vidljivo kompleti-ramo nevidljivim, moguće—nemogućim, stvarno—nestvarnim, um—ludilom.